

## КАСТОВА СИСТЕМА В ІНДІЇ: ІСТОРІЯ ЕВОЛЮЦІЇ

**Герчак Ірина,**

здобувачка вищої освіти першого рівня  
історичного факультету  
Тернопільського національного педагогічного  
університету імені Володимира Гнатюка

Науковий керівник: **Федорів Ірина,**

кандидат історичних наук, доцент  
кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства  
Тернопільського національного педагогічного  
університету імені Володимира Гнатюка

Кастова система є однією з найдавніших форм соціальної стратифікації суспільства, що сформувалася на Індійському субконтиненті. Ця складна соціальна ієрархія, що проіснувала тисячоліття, глибоко вплинула на індійське суспільство та культуру, визначаючи соціальну, економічну та релігійну приналежність людей протягом їхнього життя. Незважаючи на низку законодавчих заборон та соціальних реформ, елементи кастової системи продовжують впливати на життя мільйонів людей сучасної Індії.

Витоки кастової системи пов'язують з періодом приходу аріїв на Індійський субконтинент приблизно у 1500 р. до н. е. [1]. Ранні ведичні тексти, зокрема Рігведа, містять згадки про поділ суспільства на чотири варни (соціальні класи): брахманів (священнослужителі та вчені), кшатріїв (воїни та правителі), вайш'їв (торговці та землероби) та шудр (слуги та робітники) [2]. Цей початковий поділ базувався більше на професійній спеціалізації, ніж на спадковості.

Гімн Пуруша-сукта з Рігведи (X.90) описує створення чотирьох варн з тіла космічної істоти Пуруші: брахмани з'явилися з його рота, кшатрії – з рук, вайш'ї – зі стегон, а шудри – зі стоп [2]. Ця метафора не лише пояснює походження варн, але й обґрунтовує їхню ієрархічну природу та взаємозалежність.

Дослідники вказують, що початкова система варн була відносно гнучкою, і соціальна мобільність між класами була можливою. Однак з часом, особливо в період 500–300 рр. до н. е., система стала більш жорсткою, а приналежність до каст почала визначатися народженням [3]. З плином часу первинна система чотирьох варн трансформувалася в складну мережу тисяч джати (підкаст), визначених за професійною спеціалізацією, регіональними та етнічними особливостями [3]. Ця трансформація пов'язана з кількома факторами.

Кодифікація у священних текстах: Дхармашастри, зокрема «Закони Ману» (приблизно II ст. до н. е. – II ст. н. е.), котрі детально описували права та обов'язки кожної варни, закріплюючи кастову ієрархію в

релігійній традиції [4]. Ці тексти встановлювали правила щодо шлюбу, харчування, професії та ритуальної чистоти для різних каст.

Концепція ритуальної чистоти. Розвиток поняття про ритуальну чистоту та забруднення став центральним для кастової системи. Вищі касты вважалися «чистішими», а контакт з нижчими кастами міг призвести до «забруднення» [5]. Ця концепція посилювала сегрегацію між кастами.

Поява «недоторканих»: поза традиційною структурою чотирьох варн сформувалася група «недоторканих» (далітів), які виконували найбільш «нечисті» професії (прибирання відходів, робота зі шкірою мертвих тварин тощо) [4]. Їхнє становище було найнижчим у соціальній ієрархії.

Зміни, пов'язані з історичними періодами. Епоха середньовічних царств, Делійський султанат, Імперія Великих Моголів і Британська колонізація по-різному впливали на кастову систему, іноді посилюючи її жорсткість через адміністративну категоризацію населення [6].

Британське колоніальне правління (1757–1947) суттєво вплинуло на розуміння та функціонування кастової системи. Британці проводили масштабні етнографічні дослідження, переписи населення та класифікації, що часто руйнували кастові ідентичності [6].

Водночас колоніальний період також породив рухи за соціальні реформи. Такі діячі, як Джотіба Пхуле та Б. Р. Амбедкар виступали проти кастової дискримінації та за права далітів [7]. Вони заклали основи для майбутніх конституційних гарантій та політики позитивної дискримінації.

**Висновки.** Кастова система в Індії пройшла складний шлях еволюції від відносно гнучкої професійної ієрархії до жорсткої соціальної структури, що визначала майже всі аспекти життя людини. Хоча сучасне законодавство забороняє кастову дискримінацію, а соціально-економічні зміни послаблюють традиційні обмеження, елементи кастової системи продовжують впливати на індійське суспільство.

Боротьба з кастовою дискримінацією залишається одним із ключових викликів для сучасної Індії. Проте позитивні зміни також очевидні: зростаюча освіченість, урбанізація, економічний розвиток та наслідки глобалізації сприяють поступовому послабленню кастових бар'єрів.

Історія кастової системи в Індії демонструє складну взаємодію релігійних, соціальних, економічних та політичних факторів при формуванні соціального поділу. Її вивчення допомагає краще зрозуміти не лише індійське суспільство, але й загальні механізми соціальної нерівності та шляхи її подолання.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Лубський В., Теремко В., Лубська М. Релігієзнавство: Підручник. Київ: Академвидав, 2003. 429 с.
2. Завгородній Ю. Ведійська традиція у дослідженнях українських науковців (1870–1920-ті роки). Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство. № 1. С. 43–54.

3. Наливайко С.С. Таємниці розкриває санскрит. Київ: Видавничий центр «Просвіта», 2004. 273 с.
4. Черній А. Релігієзнавство: Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2008. 400 с.
5. Basham A. The Wonder That Was India: A Survey of the History and Culture of the Indian Sub-Continent before the Coming of the Muslims. London: Sidgwick & Jackson, 1954. 567 с.
6. Діркс Н. Касти розуму: колоніалізм і становлення сучасної Індії. Принстон: Видавництво Принстонського університету, 2001. 328 с.
7. Білокінь С. Історія Індії: від стародавності до сучасності. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 256 с.